

Данијела М. Поповић Николић¹
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Ниш (Србија)

316.728(=214.58)(049.32)
39(=214.58)(497.11)(049.32)
930.85(=214.58)(497.11)(049.32)

Осврћ

Примљен 29/03/2024

Измењен 13/05/2024

Прихваћен 13/05/2024

doi: [10.5937/socpreg58-50124](https://doi.org/10.5937/socpreg58-50124)

РОМАНИПЕ НА СВАКОМ ПУТУ

Дојринос Рома култури народа у Србији: зборник радова са научног скупа одржаног 22. октобра 2021. године (уредници Тибор Варади, Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић). Београд: САНУ, 2022, 282 стр.

Сажетак: Разноврсни феномени из области културе ромског народа подстичу ромологе на научна истраживања, нарочито она која би доприносила новим сазнањима на пољу интеркултурних релација и рецентног статуса духовних манифестација. У овом осврту сагледавани су резултати истраживања који су представљени на научном скупу у организацији САНУ, а публиковани у зборнику радова под насловом *Дојринос Рома култури народа у Србији*. Нарочиту пажњу истраживачи су посветили савременим појавама у разним областима духовне културе: књижевности, музици, језику, облицима културног организовања итд.

Кључне речи: Роми, култура, интеркултурне релације, музика, књижевност

Идеја о потреби научног приступа феноменима савремене културе ромске популације у Србији подстакнута је колико чињеницом да се у њима региструју и резултати прожимања различитих култура, толико и свешћу о неопходности систематичног приступа интеркултурним релацијама у овом контексту. Врло важна питања која су, између осталог, истицала изражене стереотипе о ромској култури (рудиментарни облици културног изражавања, култура модификована процесом асимилације, апострофирање традиционалних извођача итд.), захтевала су и своје прецизне, научним истраживањима формиране одговоре. Тим пре што је

¹ danijela.popovic.nikolic@filfak.ni.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-0977-7284>

у досадашњим приступима више пажње усмеравано ка проучавању манифестација културе овог народа у прошлости, потреба за разматрањем разних аспеката савременог стања у свим областима културног живота и рада ромског народа у Србији још је израженија. Припрема и реализација научног скупа који је у организацији Одбора за проучавање Рома², Одељења друштвених наука Српске академије наука и уметности, одржан 22. октобра 2021. године, повезане су управо са потребом пружања одговора на бројна питања из оквира духовне културе Рома³ која су пред ромолозима новог доба остала отворена и позивала на разматрање. Саопштења представљена на скупу прикупљена су и објављена у зборнику радова који је издат исте године под насловом *Дојринос Рома култури народа у Србији*.

Имајући пред собом радове различитог типа, тематике и припадности одређеним научним областима и парадигмама, уредници овог зборника, академик Тибор Варади, проф. др Драгољуб Ђорђевић и проф. др Драган Тодоровић, објединили су их примарно у оквиру двеју целина (научни радови и прилози у форми есеја), секундарно, унутар поменутих сегмената, на оне који приступају феноменима књижевности и језика, музике, уметности и културе уопште. Тако формирана мозаичка структура омогућила је увиде у различите облике савременог културног живота ромског народа, али и у начине њиховог организовања и функционисања у оквиру културних дешавања, као и промоције културе која је сведочила о идентитетском које се манифестује у вишеструко сложенем мултинационалном и интеркултурном контексту.

Радови који су посвећени књижевним феноменима представљају читалачкој публици двојицу стваралаца, песника Слободана Берберског и романописца Метија Камберија. У раду „Слободан Берберски – од револуције до нирване“ Љатиф Демир издваја биографске податке који су од изузетног значаја за вишеслојно сагледавање комплексног стваралачког опуса С. Берберског и који показују његов вишегодишњи активизам на пољу оснивања и деловања ромских организација које су за циљ имале промовисање и презентацију ромског културног идентитета. Нарочито драгоценим чине се увиди аутора у одлике поетског корпуса, његове развојне форме и специфичности у којима се огледа припадност модерним књижевним токовима 20. века. Изражен космополитизам и свест о неопходности прихватања и трансформације културе других подстицај је, како сматра Демир, који „отац модерне ромске књижевности својим песништвом“ упућује ствараоцима који долазе и партиципирају у књижевном слоју ромске културе.

Социолошки приступ роману *Град бола* Метија Камберија, припадника млађе генерације ромских књижевника, одликује студију *Ромски романескни ѿрвенац (дојринос срјској ромолојији)* насталу коауторством Драгољуба Ђорђевића и Драгана Тодоровића. Аутори полазе од општег осврта на историју ромске писане књижевности и биографских података о аутору, оних који су релевантни за његово стваралаштво и одређене сегменте поменутог романа. Анализирајући тематско-мотивске слојеве у

---

² О резултатима неких значајних активности видети нпр.: *Роми Србије у 21. веку*. Ур. Тибор Варади. Београд: САНУ, Одељење друштвених наука, Одбор за проучавање живота и рада Рома, 2018.

³ Видети и: *Дојринос Радеџа Ухлика линѿвѿстѿици и кулѿиури Рома*: зборник радова са научног скупа одржаног 5. новембра 2019. Ур. Тибор Варади и Биљана Сикимић. Београд: САНУ, 2022.

роману они упућују на кључне проблеме савременог живота младих Рома (и шире): сиромаштво, образовање, дисфункционалност породице, однос припадника других народа према ромској популацији – деци нарочито, хранитељство и институционално збрињавање младих без родитељског старања, функционисање деце и њихови односи унутар заједница у којима се налазе итд. Сагледана са ромолошких и социолошких позиција, књижевна грађа показује се у овом примеру као адекватан извор аналитичко-интерпретативног приступа, тим пре што је одређена као једна од форми заснованих на аутобиографском материјалу њеног писца.

Бавећи се међусобним релацијама ромског и српског језика, те посебно регистром речи ромског порекла у српском лексичком фонду, Марија Вучковић у свом раду „Позајмљенице у српском језику: ромски допринос“ анализира њихове основне одлике. Драгоцен увид у досадашња проучавања овог проблема допуњен је предло-женим типовима класификације ромизама према неколиким критеријумима, као што су социјални контекст позајмљивања, карактеристике њихових етимона, директно и индиректно позајмљивање. Значајним следом у научним истраживањима овога типа ауторка сматра формирање целовитог корпуса досадашњих приступа овом феномену, критички приступ и подстицаје даљим истраживањима.

Сегмент зборника који је посвећен музичким феноменима у савременим облицима културе Рома чини неколико радова: „Композитор Зоран Мулић“ (Свенка Савић, Марија Александровић), „Ромска музика као део мејнстрим културе“ (Драган Ристић), „Музичка пракса врањских Рома – превазилажење граница, идентификација и меморијализација“ (Сања Златановић), „Улога ромских музичара у профилисању и очувању традиције Сабора трубача у Гучи“ (Драгослав Б. Петровић), „Други талас ромског хипхопа у Србији – изван терета репрезентације?“ (Ана Банић Грубишић) и „О чему певају млади Роми? Хипхоп као део традиције GRUBB центра у Нишу“ (Данијела Здравих Михаиловић). У њима се пажња усмерава ка различитим типовима музике (класична, хипхоп, традиционална), истиче се ромски допринос организацији и реализацији одређених музичких манифестација, ширем слоју музичке праксе итд.

Анализирајући стваралаштво композитора Зорана Мулића (оркестарска, сценска и хорска музика), са позиција његовог тренутног статуса у музичком свету, процене критичара и самог аутора, уз проширен осврт на сагледавање његових сценских достигнућа (балетска уметност доминантно), коауторке Свенка Савић и Марија Александровић истакле су значај формирања инвентара музичких прилога у ромској заједници, указивања на резултате интеркултурних релација, нарочито у контексту развијања ромске националне културе у тим оквирима.

Издвајајући неколико ромских музичара и бендова – Ђанго Рајнхарт (Jean Baptiste Reinhardt – *Django*), Шабан Бајрамовић, *Тараф ге Хајгукс (Taraf de Haïdouks)*, *Но смокині оркестра, Гољол боргело (Gogol Bordello)* – Драган Ристић у сажетим појединачним освртима сагледава одлике њиховог стваралаштва у оквирима мејнстрима. Изузетно витална ромска традиционална музика у њиховом стварању посматра се у различитим својим облицима (комбинације са панком, рокенролом, класичном музиком итд.) и наменама (концертно извођење, филмска музика и слично), региструју се њихове позиције и сарадња са другим представницима ромског и неромског музичког света. Посматрана и као изазов, савремена отвореност главних музичких

токова за стваралаштво националних мањина, других и другачијих, пружа могућност за презентацију идентитетског и/или његових веза са другим музичким идентитетима, али може утицати и на њихово суптилно трансформисање и нелегитимност у погледу репрезентативности у оквирима културе ромског народа.

Сања Златановић у свом раду анализира различите аспекте музичке праксе врањских Рома (избор инструмената, виртуозност, певање и свирање, учешће на фестивалима и манифестацијама итд.), почев од представе о њима у делу Борисава Станковића, преко афирмације и учешћа врањских трубача на фестивалима, до феномена меморијализације и симболичног обележавања значаја ромске музике Врања. У уводу су истакнуте различите форме у приступу проучавању ромској заједници, као и нека од устаљених мишљења, која се новим истраживањима допуњују и/или релативизују. Рад је заснован на резултатима теренског истраживања ромске популације у Врању, реализованог у периоду дужем од двадесет година. Од нарочитог су значаја сегменти рада у којима се издваја улога ромских музичара у популаризацији града у земљи и изван ње, те важност снаге коју музика има у повезивању припадника различитих народа и њиховој заједничкој идентификацији (*Ми, Врањаници*).

Поседну пажњу сабору трубача у Гучи, са примарним фокусом на функционисање ромских трубачких оркестара и утицаје које су извршили на формирање и одржање фестивала, посвећује Драгослав Б. Петровић. Вредном увиду у историјски развој фестивала и традиције трубе, он је додао и развијене сегменте у којима се разматрају значај, улога и доприноси неколиких знаменитих ромских оркестара (Феата Сејдића, Екрема Сејдића, Бобана Марковића, Слободана Салијевића). У том контексту истакнут је и значај укључивања ромске трубачке традиције у тзв. world music токове.

Антрополошки приступ феноменима различитих слојева у хипхоп музици ромских извођача у Србији одликује студију Ане Банић Грубишић. Ауторка нарочито истиче социокултурне елементе појаве и развоја овог музичког покрета, аутореферисање његових стваралаца на музички израз и начин на који се у том изразу проналазе, шта он за њих значи (емска перспектива), те потенцијале које може имати за етнички идентитет млађе ромске популације. Заснивајући представљене резултате на поновљеним истраживањима, она се бави зачецима ромског хипхопа у Србији, док се у нарочитом фокусу налазе развојни облици (тзв. друга фаза) сагледани на примеру групе *Цијиси мафија (Gipsy Mafia)*, кроз њихов статус у оквирима андерграунда и мејнстрима.

Неколиким питањима која се тичу улоге ромског хипхопа на музичкој сцени Ниша и Србије, те њиховог функционисања и значаја у ширем социолошком контексту, бави се и Данијела Здравих Михаиловић. Ауторка презентује, између осталог, и резултате теренског истраживања, те пружа значајне податке о оснивању и функционисању GRUBB-a (*Gypsy Roma Urban Balkan Beats*), центра који је усмерен ка очувању ромског културног наслеђа, али и пружању подршке у образовању млађе ромске популације (до 18 година). Централни део рада посвећен је анализи текстова и музичке подлоге, уз презентацију изабране прикупљене грађе.

Резултати истраживања у оквиру двају пројеката (један посвећен култури Рома, други питањима идентитета српског и мањинског становништва у пограничју источне

и југоисточне Србије) основа су рада Драгољуба Ђорђевића и Драгана Тодоровића, у којем се реферише о ставовима успешних представника ромске популације према ромским уметницима и њиховом значају за развој ромске културе. Поред аналитичких текстуралних сегмената, рад садржи и табеле којима се прецизније представљају резултати статистичког приступа појединим параметрима. Приложен је и пример упитника коришћеног у току теренских истраживања („Процедура разговора са ромским талентима ДБЂ – БСЛ – ДТ“).

Заснивајући своје истраживање на етнолошком и антрополошком кључу, Иван Ђорђевић се бави ромском заједницом у Пироту, указујући у уводу на значења термина култура и културно наслеђе. На примеру манифестације „Роми своје граду“ разматрају се елементи културног наслеђа Рома из Пирота и околине, те однос информатора, оних који су непосредно повезани са њом (организатори) и оних који функционишу као учесници или рецепијенти, према репрезентативним елементима ромске културе и идентитета. Ови ставови сагледавани су и са аспекта потенцијала који културни садржаји могу имати у процесу промоције националне културе и инклузије ромске популације.

Научним прилозима зборника придружено је неколико радова у одељку Есеји. У тексту „Први облици самоорганизовања Рома у Србији“ Драгољуб Ацковић се бави Првом српско-циганском задругом за узајамно помагање у болести и смрти. Реферишући о историји постанка и начину њеног функционисања, он се ослања на различите изворе, пре свега на дневну штампу и музејску документацију, која у виду фото-материјала представља драгоцен прилог овом чланку.

Пажња Османа Балића, аутора прегледа о смотрама културних достигнућа Рома Србије („Смотре културног достигнућа Рома и њихов допринос видљивости културе Рома у Србији“), усмерена је ка уочавању првих облика ангажовања ромске заједнице на пољу културе и спорта, формирању задруге, културно-уметничких друштава и слично, до првих озбиљнијих активности и рада на промовисању ромске културе у оквиру *Смојре културних достигнућа Рома*. Њоме су, према мишљењу аутора, омогућени неколики изузетно значајни резултати: презентација ромске културе, брига о елементима нематеријалног културног наслеђа, компактност ромске заједнице и истицање разлика као фактора зближавања.

Прилог „Када Ром постане мађарски песник и свештеник у Војводини“ Јожефа Богдана пример је изузетно занимљиве аутобиографске прозе која садржи рефлексије о животу у хранитељској породици, сиромаштву, школовању, жељи за слободом и питањима измене идентитета, те његовог оснаживања и очувања. Она сведочи о израженим (формом и стилски) песничким афинитетима аутора, а може се читати и као сведочење о неколиким питањима из области социологије и ромологије.

„Роми у српском фолклору“ Дејана Дабића, текст којим се зборник затвара, представља сажет осврт у којем се на нивоу елементарних информација упућује на позиције које су у југословенској и српској кинематографији имали Роми и ромска култура (филмови, време појављивања, актери, сажета радња, редитељски поступак). Аутор на крају поставља питања на која не даје одговор, по свему судећи постављајући их као подстицај будућим истраживањима. Једно од њих тиче се утицаја тематизације живота Рома на преобликовање предрасуда о њима у већинској заједници, а друго

подстиче на размишљање о (зло)употреби овакве тематике у кинематографији зарад успостављања нових филмских естетика.

Још један у низу изузетно вредних доприноса проучавању Рома, насталих под окриљем Одбора за проучавање живота и обичаја Рома САНУ, пред читаоцима је и отворено позива на ишчитавање, промишљање и наставак проучавања. У том светлу, представљени научни резултати никако нису сами себи сврха. Напротив, они су темељи на којима треба да се заснивају процеси који ће обезбедити и складно функционисање различитих заједница у свету са више култура – преплетених и у узајамној размени, уважавање другог и другачијег. *Романије*, као систем вредности и идентитетска маркација, само тако може јачати и доприносити културном животу заједнице у ужем и ширем смислу.

Danijela M. Popović Nikolić¹
University of Niš, Faculty of Philosophy
Niš (Serbia)

ROMANIPE ON EVERY ROAD

Contribution of the Roma to the Culture of the People in Serbia:
Proceedings from the scientific gathering held on 22nd October 2021
(edited by Tibor Várady, Dragoljub B. Đorđević, Dragan Todorović).
Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts, 2022, 282 pp.

(Translation *In Extenso*)

Abstract: Various phenomena from the field of Roma people's culture encourage Romologists to conduct scientific studies, particularly those which would contribute to new findings in the sphere of intercultural relations and the recent status of spiritual manifestations. This paper elaborates the results of the research presented at the scientific gathering organized by the Serbian Academy of Sciences and Arts and published in the collection entitled *Contribution of the Roma to the Culture of the People in Serbia*. The researchers dedicate special attention to modern phenomena in different fields of spiritual culture: literature, music, language, forms of cultural organization etc.

Keywords: Roma, culture, intercultural relations, music, literature

The idea of a necessary scientific approach to the phenomena of contemporary Romani population culture in Serbia has been encouraged both by the fact that these phenomena register the results of the permeation of different cultures, and by the awareness of the need for a systematic approach to intercultural relations in this context. Very important issues which, among other things, emphasized the pronounced stereotypes about the Romani culture (rudimentary forms of cultural expression, culture modified by the assimilation process, focusing on traditional performers etc.), also demanded their precise answers formed through scientific research. Since former approaches paid more attention to the study of the manifestations of this people's culture in the past, the necessity of considering various aspects of the current state in all areas of cultural life and work of the Roma in Serbia is even more pronounced. The preparation and realization of the scientific gathering

---

¹ danijela.popovic.nikolic@filfak.ni.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-0977-7284>

in the organization of the Committee for the study of life and customs of the Roma², the Department of Social Sciences of the Serbian Academy of Sciences and Arts, and held on 22nd October 2021, are related to the very need of giving answers to numerous questions within the culture of the Roma³ which have remained open and called for consideration of present-day Romologists. The reports presented at this gathering were collected in the proceedings published in the same year under the title *Contribution of the Roma to the Culture of the People in Serbia*.

Dealing with the papers of various types and topics and from different scientific areas and paradigms, the editors of these proceedings, academician Tibor Várady, Professor Dragoljub Đorđević, PhD, and Professor Dragan Todorović, PhD, unified them primarily within two wholes (scientific papers and contributions in essay form) and, secondly, within the above-mentioned segments, into those approaching the phenomena of language and literature, music, art and culture in general. Th thus formed mosaic structure ensured insights into different forms of modern cultural life of the Roma, as well as into the ways of their organization and functioning within cultural events, as well as the promotion of culture which also testified about the identity manifested in a multiply complex multinational and intercultural context.

The papers dedicated to literary phenomena present two authors to the reading audience – poet Slobodan Berberski and novelist Meti Kamberi. In his paper “Slobodan Berberski – from Revolution to Nirvana”, Ljatif Demir emphasizes the biographical data of exceptional relevance for the multi-layered consideration of the complex creative oeuvre of S. Berberski, since these data bear witness to his years-long activism in the foundation and activities of Romani organizations aimed at promoting and presenting the Romani cultural identity. Of particular significance are the author’s insights into the characteristics of the poetic corpus, its developmental forms and specific features which reflect the affiliation to modern literary trends of the 20th century. Pronounced cosmopolitanism and the awareness of the necessity of accepting and transforming the culture of others is, according to Demir, an incentive given by the “father of modern Romani literature with his poetry” to aspiring authors who participate in the literary layer of Romani culture.

The sociological approach to the novel *The City of Pain* by Meti Kamberi, a member of the younger generation of Romani authors, characterizes the study *Romani Debutante Novel (Contribution to Serbian Romology)* co-authored by Dragoljub Đorđević and Dragan Todorović. The authors begin with the general overview of the history of Romani written literature and biographical data about Meti Kamberi relevant for his creative work and certain segments of his novel. Analyzing the thematic-motive layers in the novel, they point to the key problems of the present-day life of young Roma (and on a larger scale): poverty, education, dysfunctional family, attitude of the members of other nations towards the Roma population – in particular children, foster care and institutional care of young people without

---

² For the results of some important activities see, for example, Várady, T. (ed.) (2018) *The Roma of Serbia in the 21st Century*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Odeljenje društvenih nauka, Odbor za proučavanje života i rada Roma.

³ See also: Várady, T. and Sikimić B. (eds). (2022). *Rade Uhlik's contribution to the linguistics and culture of the Roma*. Proceedings from the scientific gathering held on 5th November 2019. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

parental care, functioning of children and their relations within the communities in which they live etc. Seen from Romology and sociological positions, the literary material in this example proves to be an adequate source of the analytical-interpretative approach, particularly because it is determined as one of the forms based on its writer's autobiographical material.

Dealing with interrelationship of the Roma and Serbian languages, and particularly with the word register of Romani origin in the Serbian lexical fund, Marija Vučković analyses their main characteristics in her paper "Borrowed Words in the Serbian language: Romani Contribution". This invaluable insight into the research of this problem to date has been supplemented with the recommended types of classifying Romani words by several criteria, such as the social context of borrowing, the characteristics of their etymons, direct and indirect borrowing. An important trend in the scientific research of this type, according to this author, is the formation of a comprehensive corpus of all approaches to this phenomenon to date, the critical approach and incentives for further research.

The segment of the proceedings dedicated to music phenomena in present-day forms of the Romani culture includes several papers: "Composer Zoran Mulić" (Svenka Savić, Marija Aleksandrović), "Romani music as part of mainstream culture" (Dragan Ristić), "Music practice of the Roma in Vranje – going beyond boundaries, identification and memorialization" (Sanja Zlatanović), "The role of Romani musicians in profiling and preserving the tradition of the Assembly of Trumpet Players in Guča" (Dragoslav B. Petrović), "The second wave of Romani hip-hop in Serbia – beyond the burden of representation?" (Ana Banić Grubišić) and "What do the young Roma sing about? Hip-hop as part of the tradition of GRUBB Centre in Niš" (Danijela Zdravić Mihailović). These papers direct their attention to different types of music (classical, hip-hop, traditional), pointing out the Romani contribution to the organization and realization of some music manifestations, the broader layer of music practice etc.

Analyzing the oeuvre of composer Zoran Mulić (orchestral, stage and choir music) from the position of his current status in the world of music, the critics assessment and the author himself, with an extended review of perceiving his stage achievements (predominantly ballet art), co-authors Svenka Savić and Marija Aleksandrović emphasize the importance of forming an inventory of music contributions in the Roma community, and of pointing to the results of intercultural relations, particularly in the context of developing the Romani national culture within those frameworks.

Focusing on several Romani musicians and bands – Jean Baptiste Reinhardt *Django*, Šaban Bajramović, *Taraf de Haidouks*, *No Smoking Orchestra*, and *Gogol Bordello* – Dragan Ristić in brief individual overviews observes the characteristics of their creative work within mainstream. Extremely vital Romani traditional music in the creative work of these musicians is seen in their various forms (combinations with punk, rock-and-roll, classical music etc.) and purposes (Concert performance, film music etc.), their positions and cooperation with other representatives of the world of Roma and non-Roma music are registered etc. Also seen as a challenge, modern-day openness of the main music trends for the creative work of national minorities, the other and different ones, provides an opportunity for presenting their identity and/or its relations with other musical identities, but may also affect their subtle transformation and illegitimacy regarding their representativeness in the frameworks of the Roma's culture.

In her paper, Sanja Zlatanović analyses different aspects of music practice of the Roma from Vranje (choice of instruments, virtuosity, signing and plying instruments, participation at festivals and manifestations etc.), starting from the picture about them in Borisav Stanković's books, via affirmation and participation of Vranje trumpet players at festivals, to the phenomenon of memorialization and symbolic presentation of the importance of the Romani music from Vranje. In the introduction, the author emphasizes different forms in the approach to studying the Roma community, as well as some of the common opinions which are supplemented and/or relativized by new research. The paper is based on the results of the field research of the Roma population in Vranje, conducted in the period of more than twenty years. Of particular importance are the segments of the paper which emphasize the role of Romani musicians in the popularization of this town in the country and abroad, as well as the significance of the strength of music in connecting the members of different nations and their mutual identification (*We, the people from Vranje*).

Special attention to the Assembly of Trumpet Players in Guča, with a primary focus on the functioning of Romani trumpet-playing orchestras and their effects on the formation and maintenance of the festival, is paid by Dragoslav B. Petrović. To this valuable insight into the historical development of the trumpet festival and tradition, he also added more developed segments in which the importance, role and contributions are considered of several famous Romani orchestras (Feat Sejdić, Ekrem Sejdić, Boban Marković, Slobodan Salijević). In that context, the importance is also emphasized of including the Romani trumpet-playing tradition in the so-called world music trends.

The anthropological approach to the phenomena of various layers in hip-hop music of Romani performers in Serbia is the main feature of the study by Ana Banić Grubišić. The author particularly emphasizes the socio-cultural elements of the phenomenon and development of this music movement auto-referencing of its creators to the music expression and manner in which it is possible for them to find themselves in that music expression, what it means to them (emic perspective), as well as the potentials it may have for the ethnic identity of the younger Roma population. Founding the presenting results on the repeated research, the author deals with the beginnings of Romani hip-hop in Serbia, while a special focus is on the developmental forms (the so-called second stage) seen on the example of the *Gipsy Mafia* band, through its status within underground and mainstream.

Several issues concerning the role of the Romani hip-hop on the music stage of Niš and Serbia, and their functioning and importance in a broader sociological context, are also addressed by Danijela Zdravić Mihailović. The author presents, among other things, the field research results, and provides important data about the foundation and functioning of the *Gypsy Roma Urban Balkan Beats* (GRUBB), a centre oriented towards the preservation of the Romani cultural heritage, as well as giving support in the education of the younger Roma population (up to the age of 18). The central part of the paper is dedicated to the analysis of texts and music background, with the presentation of the selection of collected material.

The research results within these two projects (one dedicated to Romani culture, the other one to the questions of the identity of Serbian and minority population at the border between East and Southeast Serbia) are the basis of the paper by Dragoljub Đorđević and Dragan Todorović, which reports about the attitudes of successful representatives of the Roma population towards Romani artists and their importance for the development

of Romani culture. Besides the analytical textual segments, the paper also contains tables which more precisely present the results of the statistical approach to individual parameters. Furthermore, a sample questionnaire used in the field research is enclosed (“Procedure of interview with Romani talents DBĐ – BSL – DT”).

Basing his research on the ethnological and anthropological key, Ivan Đorđević deals with the Roma community in Pirot, pointing in the introduction to the meanings of the terms *culture* and *cultural heritage*. On the example of the manifestation “The Roma to Their Town”, the elements of the cultural heritage of the Roma from Pirot and its surroundings, as well as the attitude of the information providers, those who are directly connected to this manifestation (organizers) and those in the function of participants or recipients, towards the representative elements of Romani culture and identity. These attitudes were also considered from the aspect potential that may exist in cultural content in the process of promoting national culture and inclusion of the Roma population.

In the chapter “Essays”, several papers were added to the scientific contributions in the proceedings. In the text “First forms of self-organization of the Roma in Serbia”, Dragoljub Acković deals with the First Serbian-Gypsy Cooperative for mutual assistance in the event of illness or death. Reporting about the history of its foundation and functioning, the author relies on different sources, primarily on daily press and museum documentation which, in the form of photo-material, constitutes an invaluable supplement to this article.

Osman Balić, the author of the review of the events presenting cultural accomplishments of the Roma in Serbia (“Displays of cultural accomplishments of the Roma and their contribution to the visibility of the Romany culture”) directs his attention towards observing the first forms of the Roma community engagement in the sphere of culture and sport, the formation of the cooperative, cultural and artistic associations etc., to the first more serious activities and work on the promotion of Romani culture within the *Review of the Roma’s cultural accomplishments*. In the author’s opinion, it enabled extremely important results: the presentation of Romani culture, care for the elements of intangible cultural heritage, compactness of the Romani community and emphasizing differences as factors of becoming mutually closer.

The contribution “When a Roma becomes a Hungarian poet and priest in Vojvodina” by Jožef Bogdan is an example of exceptionally interesting autobiographical prose which contains reflections on his life in a foster family, poverty, schooling, desire for freedom and questions of identity change, as well as its enforcing and keeping. This prose bears witness to the author’s pronounced poetic affinities (in form and style), and it may also be read as a testimony about several questions from the field of sociology and Romology.

“The Roma in Serbian folklore” by Dejan Dabić, the final text in the proceedings, is a succinct review which, at the level of elementary information, points to the positions held by the Roma and Romani culture in Yugoslav and Serbian cinematography (films, time of appearance, actors, short plot, directing procedure). In the end., the author poses questions without answering them, by all accounts using the as an incentive for future research. One of these questions concerns the effect of the Roma’s life thematization on the reshaping of prejudice about them in the majority community, while another question encourages thinking about the (ab)use of such topics in cinematography for the sake of establishing new film aesthetics.

Yet another in a series of extremely valuable contributions to the research of the Roma, written under the auspices of the Committee for the study of life and customs of the Roma within the Serbian Academy of Sciences and Arts, is before readers, openly inviting them to read, consider and continue research. In that light, the presented scientific results are by no means ends in themselves. On the contrary, they are the foundations for which processes which will also ensure the harmonious functioning of different communities in the world with numerous cultures – intertwined and in mutual exchange, and the appreciation of the other and different. Only in that way can *Romanipe* as a system of values and identity marking become stronger and contribute to the cultural life of the community in narrower and broader terms.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Várady, T. (ed.) (2018). *The Roma in Serbia in the 21st century*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Odeljenje društvenih nauka, Odbor za proučavanje života i rada Roma. [In Serbian]
- Várady, T. and Sikimić, B. (eds). (2022). *Rade Uhlik's contribution to the linguistics and culture of the Roma*. Proceedings from the scientific gathering held on 5th November 2019. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. [In Serbian]
- Várady, T., Đorđević, D. B., Todorović, D. (eds.) (2022). *Contribution of the Roma to the culture of the people in Serbia*. Proceedings from the scientific gathering held on 22nd October 2021. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. [In Serbian]